

Jánosi Zoltán:

Ünnepi beszéd a Magyar Kultúra Napján
(Mátészalka, 2009. január 22.)

Ezen a gyönyörű, mai napon, a Magyar Kultúra Napján Szatmárcseke üzenetét hozom. Azét a községét, ahol a Magyar Kultúra Napját a magyar *Himnusz* születésnapját 1994 óta a Kölcsey Társaság rendezésében az egész ország és a világ magyarsága is a január 22-éhez legközelebbi vasárnapon ünnepli. Szatmárcseke Szabolcs-Szatmár-Bereg egyik legeludogottabb, leginkább periférikus részén elhelyezkedő lakóhelye, de mégis, ha az év egyetlen napján is, így nemzeti zarándokhellyé emelkedik. Az ország szellemi fókuszává válik, ahonnan – Kölcsey Ferenc síremléke mellől – a nemzeti egység gondolata és a nemzeti kultúra századok romlásán, széthúzásán, fizikai és lelki pusztításán átsugárzó ereje egyszerre ragyog föl. Fényesebbé téve az anyaországi és a határon túli, sőt más kontinenseken élő magyarok lelkét is; átsütve országhatárok, folyók, hegyek, tengerek és óceánok fölött. S a mindennapi lét társadalmi mozgásaiban egymásnak ütköző vállak fölött.

S egy nagyon jelképes mozzanat van abban, hogy éppen Magyarország egyik leginkább peremhelyzetben lévő, a magyar vidéknek is – ma már – éppen csak a határon belül eső pontjáról szólal meg évről évre Kölcsey üzenete. A nemzeti kultúra ünnepén ez a hang azt fogalmazza meg – s ezt üzeni ma itt, Mátészalkán is –, hogy nincs az országnak, és természetesen az egész világnak sem, periférikus, szellemi értelemben alábecsülendő, érdemtelen vagy értéktelen helye: hogy a vidék – mint az ember és az emberi kultúra lakóhelye – a világ fővárosaival, nagyvárosaival, kereskedelmi központjaival a szellem síkján igenis egyenrangú; illetve egyenrangú lehet. Hogy Magyarország minden talpalatnyi földje, ennek a hazának minden egyes pontja a határ legszélső peremeitől Budapest centrumáig azonos értékű.

Mert gondoljuk csak meg: Kölcsey korában a Tisza áradásai miatt Szatmárcsekét, ezt az elhagyatott falut hónapokon át olyan sár és víztenger vette körül, elöntve az utakat, hogy szinte teljesen elzárta lakóit a külvilágtól. Csupán csónakokkal lehetett, úgy ahogy közlekedni. A posta akadozva járt, és jobb időkben is hosszú hetekig tartott az út Pestre vagy Pozsonyba, s napokig Váradra vagy Debrecenbe is. S 1823. január 22-én mégis itt, a karácsonyból az újév dermedt telének arcába néző, küszködő jobbágyok között, a téli álmot alvó Magyarország mélyén, hétszilvafás birtokok, a saját portájukról és bankóiktól hazájukig ellátni képtelen, műveletlen és goromba nemesek között született meg a *Himnusz*. Majd a *Zrínyi dala*, a *Zrínyi második éneke* és a *Parainézis* is. Az isten háta mögül kiáltva föl az égig, belenézve a teljes magyar történelembe, és a jövő érdekében szembesülve vele, hogy „Isten, áldd meg a magyart!” Nemcsak a királyt, az arisztokráciát, a kutyabőröst és a kutyabőrért lihegő szolgálát, hanem a dunai révészt, a bakonyi favágót és a csekei és a szalkai disznópásztort is. És Kölcsey azt is innen, a mi vidékünkéről, a magyar világ szatmári szakadékából tudatosította, hogy a külső ellenségénél van egy sokkal gonoszabb és veszedelmesebb: az örökös belső viszály, s micsoda szörnyőség az, hogy: „Hányszor támadt tenfiad, / Szép hazám kebledre”! És az is, hogy e földek lakója gyakran „Szerte nézett, s nem lelé / honját a hazában.” És hogy léte alaphelyzetét a „bú s kétség mellette” mondat hosszú századokra jelölte ki. De a vers befejezése felé róva a sorokat Kölcsey azt is innen fogalmazta meg, már 1848-ra tekintve jóslatosan előre, hogy „S ah, szabadság nem virul / A holtak véréből”, vagyis hogy nem a holtakéból, hanem az élőkéből tud majd kivirulni; és hogy elég, elég, elég volt, mert igenis: „Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövendő!”

Tisztelt mátészalkaiak, a helyi és a nemzeti kultúra fenntartói, éltetői és elkötelezettjei!

Kölcseynek számos követője volt a magyar irodalomban és a teljes magyar kultúrában. Hát hogyan is ne lett volna, amikor a *Himnusz*ból mindenki őriz magában egy darabot: egy sort, egy töredéket, egy dallamot vagy egyetlen szót. Az emberért szólalás felelősségében e földön is voltak óriás követői: Móricz, Krúdy és a többiek.

És innen, Mátészalkáról is sokan emelkedtek a humán vagy a természettudományos és műszaki kultúra nagyjai közé, a magyarság egyetemes horizontjáig. Közöttük talán elsőként a

Mohácsnál elesett, e város falai között született Szalkai László, a humanista főpap, esztergomi érsek, főkancellár és reneszánsz államférfi, vagy a nyelvész-költő-műfordító Képes Géza vagy Farkas József, a Szatmári Múzeum alapítója és igazgatója, akik szintén Szalkán látták meg a napvilágot. Vagy az erősen ide kötődők, így az itt házitanítóskodott Kiss József, a Hét című nevezetes irodalmi újság főszerkesztője, a gyerekkorát itt töltő Szomory Dezső, a nyomdász szakmát itt kitanult költő Kis Ferenc, vagy a ma is nagyon hiányzó, itt érettségizett Balázs József, író, a Koportos és a Fábrián Bálint találkozása Istennel alkotója. S a műszaki vagy a természettudós vagy az egyetemes filmgyártást elősegítő nagy szalkaiak! Köztük Zelinszky Szilárd építész, az Eiffel-torony építőjének tanítványa, a Magyar Mérnök Kamara megalapítója, a magyar vasbeton építészet megteremtője. Vagy az Oscar-díjas Zukor Adolf, Hollywood első stúdiójának megalkotója. Vagy a Schwarz-testvérek, a közvilágítás első hazai megteremtői. S valamennyien egyszerű, szorgos, de a kultúrát szegénységükben is ápoló családokból. Képes Géza édesapja például, kovácmester volt, de Patakra küldte tanulni a fiát. Később ez a kovács édesapa a kultúra óriásává, valóságos kultúrhérosszá emelkedett költő fia verseiben. A mátészalkai ember legszebb példázatát, a küzdő és az alkotó ember arcát ragyogtatta fel benne. Aki – Adyval szólva – örökre „a tűz csiholója” maradt. A *Piros ménes* című alkotásában így írt róla:

Tudtam a tűz honnan támadt
Ott láttam élő apámat.
Vasat tett a tűzbe éppen,
Meleg mosoly gyúlt szemében.
.....
Ahány tüzet életében
Gyújtott apám, mind itt égett.
Ahány lovat patkolt szegény,
Ott rúgkapált a rét fűvén.
De még látom, most sincs vége:
A lángoszlop vad tűzébe
Patkóvasat tüzesít még,
s úgy veri a vasat, mint rég.

A kultúra kovácsai, vasverői: az óvónők, tanítók, tanárok, mérnökök, közművelődési alkalmazottak, a műszaki, közgazdász értelmiség együtt az egyszerű emberekkel: munkásokkal, parasztemberekkel ugyanúgy veri, izzítja a vasat most a magyar kultúra alakításában, mint Képes Géza édesapja itt, a Forrás, majd József Attila utcában valamikor.

A Forrás utcából fia is ezért tudott Ady, Krúdy, Móricz, Kodály földrajzi és szellemi „testközelébe” kerülni.” S ezért tudnak a mai mátészalkaiak is.

Tisztelt városlakók és környékbeliek, akiknek hagyományába immár elismerten és Kölcsey *Himnuszának* – számos gondolatában – aktuális újrafogalmazójaként s a magyar kultúra távlatainak nagy keresőjeként épül bele Képes Géza vagy Balázs József vagy a többiek alakja, tegyük fel hát akkor egy jelenünkig sugárzó, nagyon fontos kérdést. Ebben a már elhagyottnak hitt gondokkal újra telítendő világban. Kölcsey Ferenc, Képes Géza, Zielinszky Szilárd, Farkas József, Ratkó József és a székely hegyekben fonográf-fal a hátán ballagó Bartók Béla, s ugyanígy a Szegedről Amerikáig kényszerült Szent-Györgyi Albert, s a hazájából kitagadottan is a *Nem tudhatom* sorait író Radnóti Miklós iránti nagy-nagy tisztelettel kérdezem tehát: volt-e és van-e ebben az országban a kultúrájánál igazabb erő? Nemcsak bajainkban: de a tudásban: a tudományban, a művészetben és a mindennapi kultúra vonatkozásában is világszínvonalú érték. S a válasz ebben az ide-oda forgoló európai és magyar világban kivételes egyértelműséggel adható meg, itt Mátészalkán is, a magyar fény, az először kigyúló közvilágítás fővárosában: nincsen. És csak halkán teszem hozzá, hogy nemcsak a költészet, a művészet, a tudomány, hanem mindaz a magyar kultúra része, ami magyarországi világunkat, legyenek azok tárgyiak vagy szellemiek vagy kétkezi, emberi értékekkel tölti meg: Ilyen tehát a viselkedés, a morál, a becsület, a pontosság, a tisztesség, a tisztaság, a parasztemberek

tudása a földről, a munkások tudása a fémről, a kőről és a betonról, az asszonyok tudása a gyerekekről, és a gyermek kinyíló tudása az első szavakról és az ábécéről, a kezek tudása a munkáról. Mert mindez minket, Magyarország lakosait minősíti. És ez minősíti – igazán.

S itt Kölcsey Ferenc szobránál állva tegyük föl ismételten a kérdést: Mi lett volna, mi lenne velünk a magyar kultúra ezer éves alakítói nélkül? A Janus Pannoniusok, Bakfark Bálintok, Károli Gáspárok, Munkácsy Mihályok, Erkel Ferencek, Csontváry Kosztka Tivadarok, Szerb Antalok, Korányi Frigyesek, Semmelweis Ignácok, Gábor Dénesek nélkül? A Petőfi Sándorok, a Szabolcsi Bencék, a Bibó Istvánok, a Faludy Györgyök, Lázár Ervinek és a Nagy Gáspárok nélkül? A Sinkovits Imrék, a Latinovits Zoltánok, a pataki névtelen – és más névtelenek – s a Nyírbátor várában éhségében botladozó Tinódi Sebestyén nélkül? A jelesek és a jeltelenek nélkül? A pentaton dallamok és a csekei csónakos fejfák nélkül? A legpontosabban Ratkó József válaszol erre a *Nélkülük* című versében:

Nélkülük nincs haza sem,
nincs föld, kisebbre nő a fa,
a búza megnyomorodik,
és megnyomorodik a lélek,
hegyek válnak gerinctelenné,
nélkülük megfolyik a kő,
kiönt, madarak torkáig árad,
öleléseink elszáradnak,
elvadul a szó is a szájtól,
mert nélkülük nincs haza,
nincs föld, nép, anyanyelv,
keres magának más nevet a rög,
a Kerék csillag küllői kiüttetnek,
leszünk a Halál szegényei
világ jobbágyi, fiainkkal
fizetünk harmadot, kilencedet,
asszonyunk arcát jég veri,
szemünkön aszály pusztít.

De hát miért is „vadulna el a szó a szájtól”? Miért is „pusztítana – éppen ma – aszály a szemünkön”? Miért ne jöhetne el végre már egyszer a „víg esztendő”, amit Kölcsey kért az Istentől, méghozzá a saját akaratunkból, a magunk erejéből? Mert, ahogyan Oláh András, mai, fiatal, kortárs mátészalkai költő írta: „Csak az nem mindegy Uram, hogy bárányaid / maradunk-e vagy birkákká leszünk?” Miért ne nőhetne kudarcaink fölé a közös cselekvő hit, a kultúra erejének hite?

Hiszen Kölcsey Ferenc és Hymnusának emlékezete – a legnagyobb példázatot viselve –, azt az akaratot sugározza, amely egyszerre tartja meg kulturális középpontnak Mátészalkát – és tartja, őrzi a szívekben és a szellemnek – a Magyar Köztársaság Alkotmányában rögzített szabadságában – Magyarországot is.

Mert kultúra nélkül sem emberek, sem magyarok nem vagyunk. Becsüljük hát meg ezt a napot, és sokszorozzuk meg a szívünkben – és a mindennapjainkban.

Sok sikert és örömet hozzá Mátészalka minden lakosának!

Mátészalka, 2009-01-22.

Jánosi Zoltán